

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО: ЄВРОПЕЙСЬКІ І УКРАЇНСЬКІ ПІДХОДИ

Фесенко А.М., ст. викладач

Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

У роботі проведено порівняльний аналіз принципів органічного виробництва в Україні відповідно до Закону «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» і в країнах ЄС за Постановою Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів. Відмічено принципову відмінність цілей і загальних принципів при аналогічних специфічних правилах цих нормативних актів. Українське законодавство направлене на отримання органічних продуктів, в той час як європейське декларує органічне виробництво як цілісну систему господарювання, що забезпечує підтримання екологічної стабільності, захист довкілля, і в тому числі отримання органічної продукції. Така концепція поки що не притаманна нашій життєвій філософії і є незвичною для світогляду господарювання.

Постановка проблеми. Україна прагне стати європейською державою. І хоча цей шлях виявився досить непростим, але поглянемо на нього з іншого боку. Питання не лише у структурних, економічних змінах, важливими ще є і екологічні аспекти. Для країн Євросоюзу значимими є стан навколишнього середовища, якість цього середовища, екологічно безпечні методи ведення господарської діяльності.

Одним з найяскравіших проявів екологізації виробництва, перш за все сільського господарства, є так зване органічне виробництво [1]. Під цією назвою розуміють систему організації діяльності, яка б мінімізувала використання штучних, не властивих природі речовин і технологій, давала змогу отримати продукцію з максимально природними властивостями і сам процес виробництва не порушував екологічної рівноваги. У вересні 2013 року в Україні був ухвалений довгоочікуваний Закон «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Він повинен стати основою технологічних і організаційних рішень у сфері органічного екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва. Наскільки цей закон можна назвати досконалим? Які головні його принципи? Чим бачення принципів органічного виробництва в Україні аналогічне європейським підходам? Які можливості практичної реалізації цих принципів? Аналіз законодавчих актів України і ЄС у даній сфері може допомогти виправити помилки і удосконалити як систему впровадження органічного виробництва, так і з часом, хотілося б вірити, створити умови для підвищення рівня життя громадян України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» був ухвалений 3 вересня 2013 року. Даний закон прийнято вдруге, оскільки в 2012 році на першу редакцію документу було накладено вето, що обґрунтовано мотивувалося недоліками системи оцінки відповідності, порядку здійснення нагляду в даній сфері тощо. Закон вступив у силу, але вряд чи його можна назвати досконалим. Юристи відзначають невідповідності у строках проведення оцінювання виробництва та передачі відповідного висновку (звіту) на розгляд комісії [5], відсутність багатьох необхідних додаткових регулюючих документів для впровадження цього Закону.

У країнах Євросоюзу аналогічні нормативні акти з'явилися значно раніше. Головними регулюючими документами є Постанова Ради (ЄС) №834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів та Постанова Комісії (ЄС) №889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів» з доповненнями.

Як на перший погляд, наш Закон повторює, наслідує європейські нормативні акти. Але при докладному аналізі можна розгледіти не лише відверті юридичні недоліки, а й серйозні відмінності у ставленні до проблеми, до доквілля і, власне, до нас самих.

Невирішені проблеми. То чи можна стверджувати, що уявлення про органічне виробництво в Україні цілком відповідає європейським підходам і в цілому концепції екологічно збалансованого природокористування? Наскільки зрозумілі і адекватні ті законодавчі кроки, що запропоновані для ведення органічного виробництва в нашій країні?

Мета статті – це порівняльний аналіз принципів органічного виробництва відповідно до Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» та Постанови Ради (ЄС) №834/2007 і на цій основі визначення можливості реального ведення даного виду виробничої діяльності в Україні та перспектив покращення екологічного стану.

Основний матеріал досліджень. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» визначає виробництво органічної продукції (сировини) як виробничу діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів [2]. Отже, мова йде про перелік заходів, видів діяльності, що дають змогу отримати продукцію якоїсь специфічної, поліпшеної якості. Але при цьому ще і забезпечується збалансоване використання ресурсів.

Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 визначає не виробництво органічної

продукції, а саме *органічне виробництво*. Під цим поняттям розуміють *цілісну систему господарювання та виробництва харчових продуктів*, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [4].

Отже європейське законодавство робить акцент не на процедурах, що пов'язані з отримання якіснішої продукції, а на іншій системі господарювання, яка перш за все направлена на збереження довкілля і природи, і в тому числі забезпечує отримання якіснішої продукції.

Загальними цілями органічного виробництва проголошуються (ст. 3): а) створення життєздатної системи ведення сільського господарства, яка:

- поважає природні системи і цикли, підтримує і покращує санітарний стан ґрунту, води, рослин і тварин та баланс між ними;
- підвищує рівень біологічного розмаїття;
- відповідально використовує енергію і природні ресурси, такі як вода, ґрунт, органічні речовини і повітря;
- поважає високі стандарти добробуту тварин і, зокрема, задовольняє властиві певним видам поведінкові потреби;

б) виробництво продуктів високої якості; і с) виробництво широкого спектру харчових і інших продуктів.

Тобто, мова йде про стратегічно інший підхід до філософії виробництва. Інший, вищий щабель мислення, який, можливо, ще не притаманний нашому суспільству. І ці кардинальні відмінності читаються у всьому документі.

Зокрема, цікавим є положення Постанови Ради ЄС №834/2007 про забезпечення високих стандартів добробуту сільськогосподарських тварин («the application of high animal welfare standards», п. 1) у органічному виробництві. Це реально інша світоглядна позиція у ставленні до навколишнього світу. Організація органічного виробництва має забезпечувати відповідність утримання худоби положенням Європейської конвенції про захист тварин (п.17). Закон України передбачає лише «утримання тварин ... з урахуванням фізіологічних та поведінкових потреб» (ст. 19).

Ще одна принципова відмінність полягає у формулюванні базових ресурсів для органічного виробництва. Закон України вимагає «мінімізації використання невідновлювальних та зовнішніх ресурсів» (ст. 4), в той час як Постанова Ради ЄС стверджує: «органічне агровиробництво повинне базуватися в першу чергу на відновлюваних ресурсах» (п. 11). Отже, знову бачимо стратегічно різні підходи, хоча, здавалося б, суть досить близька.

Важливим аспектом європейського підходу до органічного виробництва є положення про нерозривність рослинництва і тваринництва у одному господарстві. Ця думка червоною ниткою проходить через весь документ. Тваринництво тісно пов'язане з землею через необхідність природного утримання (за можливістю) худоби, доступу до відкритого повітря і вільного випасу, достатності території. В той же час величезним є значення

тваринництва для забезпечення сільськогосподарських земель органічними речовинами і поживними елементами, сприяння сівозмінам, а отже, і відновлення родючості ґрунтів. Тваринництво проголошується фундаментом для органічного виробництва. Закон України обходить цей момент, обов'язковість комплексного ведення сільськогосподарської діяльності не прописується. Тобто, у нас можливим є окреме ведення або органічного рослинництва, або тваринництва. В країнах ЄС ці два види діяльності обов'язково повинні розвиватися разом в одному господарстві.

Серед принципів органічного рослинництва Постанова Ради ЄС велику увагу приділяє сівозмінам, підбору сортів, використанню бобових і зелених добрив для підвищення родючості, повторному використанню матеріалів. Зазначається, що садивний матеріал і насіння повинні бути отримані лише методами органічного виробництва. Формуються бази даних таких матеріалів.

Закон України у цьому аспекті менш конкретний, не уточнює джерела отримання органічних сортів і порід, не вказує конкретні технологічні прийоми, які варто використовувати.

Європейські нормативні акти щодо органічного виробництва також наголошують на дбайливих методах («the processing of food with care») переробки отриманої продукції, «які гарантують збереження органічної цілісності та поживних якостей продукту на всіх етапах виробничого процесу» (п. 19). В українському документі вимоги до переробки органічної продукції практично не визначені.

Головні відмінності європейського і українського підходів до органічного виробництва узагальнені у таблиці:

Таблиця – Порівняльна оцінка європейського та українського розуміння органічного виробництва

Критерій	Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини»	Постанова Ради ЄС №834/2007
1	2	3
Головне завдання органічного виробництва	Отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів.	Забезпечення загального блага, захист довкілля, належне утримання тварин, розвиток сільської місцевості, забезпечення специфічного органічного ринку.
Комплексність ведення рослинництва і тваринництва	Не згадується	Цілісна система господарювання, зв'язок тваринництва з землею.
Джерела виробництва	Мінімізація використання невідновлюваних та зовнішніх ресурсів.	Виробництво базується на відновлюваних ресурсах.

Продовження таблиці

1	2	3
Придатність території до ведення органічного виробництва	На основі еколого - токсикологічних показників агрохімічного паспорту земельної ділянки та результатів хімічного аналізу тест-рослин, які вирощуються на цих ґрунтах на час обстеження	Не визначається.
Походження рослин і тварин	Використання лише сертифікованих органічного насіння та посадкового матеріалу, наявність відповідних баз даних не встановлюється.	Отримані лише в органічному виробництві, формуються бази даних.
Принципи органічного рослинництва	Оптимізація біологічної активності ґрунтів, впровадження ґрунтозахисних технологій, підтримання стійкості рослин профілактичними заходами, збільшення популяції корисних комах, мікроорганізмів і ін., використання як добрив матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження, які розщеплюються біологічно.	Збереження і покращення стабільності і біологічного різноманіття ґрунту, попередження ущільнення і ерозії ґрунтів; використання добрив тваринного походження і органічних матеріалів; застосування біодинамічних препаратів; захист рослин з використанням природніх ворогів, вибором видів, сівозмін, методів культивування.
Роль сівозмін	Не згадується	Підтримання родючості і біологічної активності ґрунту шляхом багаторічної сівозміни із застосуванням бобових та інших зелених добрив.
Принципи органічного тваринництва	Вибір порід за здатністю пристосовуватися до місцевих умов, кваліфікація персоналу, щільність поголів'я та умови утримання мають відповідати потребам тварин, природна репродукція, органічні корми, мінімізація стресу.	Повага до високих стандартів добробуту худоби, тісний зв'язок з землею, кваліфікація персоналу, щільність поголів'я та умови утримання мають відповідати потребам тварин, природна репродукція, органічні корми.
Принципи переробки органічної продукції	Не використовувати речовини і технології, що відновлюють характеристики, втрачені при переробці та зберіганні органічних харчових продуктів, інші вимоги не визначені.	До органічних продуктів слід застосовувати методи переробки, які гарантують збереження органічної цілісності та поживних якостей продукту на всіх етапах виробничого процесу.
Повна заборона	ГМО Іонізуюче випромінювання Гідропонне виробництво Азотні мінеральні добрива	
Специфічні правила	Аналогічні	

Узагальнюючи можна відмітити, що Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» регулює загальні засади виробництва органічної продукції, надає визначення ряду термінів, встановлює компетенцію органів влади у даній галузі, передбачає, хто саме може вважатися виробником органічної продукції (сировини) та які процедури для цього необхідно пройти.

У той же час, закон містить посилання на численні підзаконні нормативні акти, які в майбутньому повинні бути прийняті Кабінетом Міністрів України, Мінагропродом України та які мають деталізувати положення закону. Зокрема, необхідно додатково розробити:

- технічні регламенти (детальні правила) виробництва органічної продукції (сировини) різних видів;
- порядок оцінки придатності земель та встановлення зон, придатних для виробництва органічної продукції та сировини;
- типовий план переходу на виробництво органічної продукції;
- порядок та вимоги до маркування органічної продукції тощо.

Без цих документів нормативний акт практично діяти не може. Складається враження, що Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» складався виключно юристами, багато уваги приділено регулювальним аспектам, він переобтяжений бюрократичними процедурами, але конкретних рекомендацій щодо технологічних аспектів органічного сільськогосподарського виробництва, які б були зрозумілі аграріям, практично немає. Особливо це відчутно у порівнянні з європейськими нормативними актами, які є законами прямої дії, з конкретними рекомендаціями і чіткими обмеженнями.

До того ж діє Постанова Комісії (ЄС) №889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів», яка конкретизує усі основні аспекти впровадження даного документу, що стосується процедури органічного виробництва, джерел отримання насінневого матеріалу і походження тварин, кормової бази, збирання, пакування, транспортування органічної продукції, обміну інформацією у сфері органічного виробництва, детальні переліки добрив, кормів, пестицидів, технологічних добавок, інших речовин, що дозволено використовувати, а також форми документів, що мають супроводжувати цей вид діяльності. І вся необхідна інформація зосереджена в одному документі.

Висновки і перспективи. Закон України не дає цілісного уявлення про органічне виробництво. Він не ставить за мету кардинально змінити філософію ведення господарства. Його мета – певні невеликі кроки на шляху до отримання продукції кращої якості. Європейські принципи щодо органічного виробництва дають нам уявлення саме про іншу філософію виробничої діяльності, де на перший план виноситься екологічна безпечність.

На превеликий жаль, ми завжди намагаємося вирішувати лише тактичні питання, всерйоз нічого не змінюючи. Ставлення до органічного виробництва

також не має стратегічних підходів. Лише змінивши систему господарювання, можна досягти дійсно значущих результатів. Тому варто відмітити, що закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» є віддзеркаленням українського уявлення про «реформи». Напівзаходи при бажанні залишити все по-старому не може реально покращити життя, будь-який прогрес потребує іншого бачення, іншого світогляду, іншого ставлення до себе і навколишнього світу. Без такої фундаментальної зміни неможливо побудувати інше життя, навіть наслідуючи досконалі європейські взірці.

Список використаних джерел

1. Агроекологія: посібник / [А.М. Фесенко, О.В. Солошенко, Н.Ю. Гаврилович та ін.]; за ред. О.В. Солошенка, А.М. Фесенко. – Харків: Цифрова друкарня №1, 2013. – 291с.
2. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» . - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>
3. Постанова комісії (ЄС) №889/2008 від 5 вересня 2008 р.: Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів. Офіційний вісник Європейського Союзу (Official Journal of the European Union) OJ L 189, 20.7.2007.
4. REGULATIONS Council Regulation (EC) No 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) No 2092/91 // Official Journal of the European Union, 20.7.2007. 23 p.
5. Шишканов О. Органіка за правилами. / О. Шишканов - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://jurblog.com.ua/2013/12/organika-za-pravilami/>
6. Органічне виробництво. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.soltec.ua>
7. БіоЛАН Україна. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.biolan.org.ua>
8. Органічне виробництво. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kurdyumov.ru>
9. Карпусь О. Натуральне господарство. / О. Карпусь // Мій бізнес. – 2010. - №7. С. 33-35. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.aval.ua>
10. Галашевський С. Сертифікація органічного виробництва в Україні. / С. Галашевський. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://.organicstandart.com.ua>
11. Тищенко Г. Органічні зернові високої якості в умовах сільського господарства України./ Г. Тищенко. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://orgzem.zo.net.ua>

Аннотация

ОРГАНИЧЕСКОЕ ПРОИЗВОДСТВО: ЕВРОПЕЙСКИЕ И УКРАИНСКИЕ ПОДХОДЫ

Фесенко А.М.

В работе проведен сравнительный анализ принципов органического производства в Украине в соответствии с Законом «О производстве и обороте органической сельскохозяйственной продукции и сырья» и в странах ЕС согласно Постановлению Совета (ЕС) №834/2007 об органическом производстве и маркировке органических продуктов. Отмечается принципиальное отличие целей и общих принципов при аналогичных специфических правилах этих нормативных актов. Украинское законодательство направлено на получение органических продуктов, а европейское декларирует органическое производство как целостную систему хозяйствования, которая обеспечивает поддержание экологической стабильности, защиту окружающей среды и получение органической продукции. Такой взгляд пока не характерен для нашей философии хозяйствования, и именно мировоззренческие позиции этих двух нормативных актов являются наиболее противоречивыми.

Abstract

THE ORGANIC PRODUCTION: UKRAINIAN AND EUROPEAN APPROACH

A. Fesenko

Paper includes a comparative analysis of the principles of organic production in Ukraine according to the Law "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials" and Council Regulation (EC) No834/2007 on organic production and labelling of organic products.

A fundamental difference between purposes and general principles is marked although specific rules are similar. Ukrainian legislation is aimed for getting of organic products, while European organic production is as an integrated system of management that maintains sustainability, environmental protection, and obtaining organic products. This concept is not inherent of our life philosophy and worldview is unusual for our production activity.